

UVOĐENJE NOVE LEKSIKE U NASTAVU RUSKOG JEZIKA

Nastavu ruske leksike u našim školama prate brojni problemi od čijeg rješenja umnogome zavisi nastava jezika u cjelini. Među najznačajnije spadaju: izbor leksičkog materijala koji na određenom nivou treba usvojiti receptivno ili produktivno, uvođenje (prezentacija) tog materijala, načini njegove semantizacije, uvježbavanje (da bi postao trajni aktivni fond kojim se učenik može ispravno služiti), provjeravanje stepena usvojenosti i sl.

Problemi koje smo naveli, uzajamno su povezani i uslovljeni: rješenje jednog često zavisi od pristupa i rezultata rješavanja drugog. Na primjer, semantizacija nove leksike umnogome zavisi od načina i postupaka njenog uvođenja u nastavu, grupisanja i sistematizovanja. Optimalno kvantitativno i kvalitativno središnji leksički materijal za određenu etapu i cilj nastave jedan je od najvažnijih uslova za efikasnu nastavu stranog jezika u cjelini. Ovaj rad upravo i posvećujemo različitim načinima prezentacije (uvođenja) nove leksike u nastavi ruskog jezika u našim školama.

Tradicionalna nastavna leksikografija za leksičku jedinicu najčešće je uzimala riječ u njenom osnovnom obliku i značenju. Savremeni leksikografi i metodičari ističu nedovoljnost takvog pristupa i smatraju da leksička jedinica može biti i riječ-značenje: »Leksičku jedinicu predstavljaju i nova značenja već usvojene riječi, čak i novi oblici«. ¹ Izbor jednog ili nekoliko značenja zavisi od cilja i etape nastave i od leksičkog sadržaja date teme ili situacije. Na primjer, na početnoj etapi nastave treba pojedine supletivne oblike: *человек — люди, я — меня, хороший — лучше, идти — шел* i dr. uzimati kao posebne leksičke jedinice.

Kao posebne jedinice treba posmatrati i unutarjezičke (ruske) homonime, na primjer: *среда* = dan u sedmici i *среда* = društvena sredina. Prvi homonim bi trebalo uključiti u leksički minimum na početnoj etapi (najzgodnije unutar tematske grupe o danima u sedmici), a drugi sa znatno starijim uzrastom učenika.

Posebnu pažnju u nastavi ruske leksike u našim školama treba posvetiti međujezičkim rusko-srpskohrvatskim homonimima. Pri uvođenju u nastavu, a posebno prilikom semantizacije tih riječi treba ukazati da one ne znače isto što i srpskohrvatske riječi slične po obliku i značenju. Pri tome treba navesti odgovarajuće međujezičke homonimske parove, na primjer:

<i>баба</i>	= <i>seljanka, žena</i>	<i>baba</i>	= <i>бабушка</i>
<i>банка</i>	= <i>tegla, konzerva</i>	<i>банка</i>	= <i>банк</i>
<i>пушка</i>	= <i>top</i>	<i>пушка</i>	= <i>пужьё</i>

Za naše učenike teškoću predstavljaju i mnogoznačne imenice koje se u jednom značenju mogu upotrebljavati prvenstveno ili isključivo u jedнини, a u drugom značenju pretežno ili samo u množини. Takvi su, na primjer, sljedeći parovi:

родитель — родители
выбор — выборы

¹ Vera Nikolić, Problemi u nastavi ruske leksike, Filološki fakultet, Beograd, 1979, str. 59.

взгляд — взгляды
плод — плоды
порядок — порядки
способность — способности.

Budući da su ove imenice u rječnicima ruskog jezika, i opštim i nastavnim, date u jednini, prilikom uvođenja u nastavu treba ukazati na njihovu upotrebu u odnosu na broj.

Drugo značajno pitanje u vezi sa određenjem leksičke jedinice je tretman riječi koje ulaze u ustaljene (neslobodne) sintagme. Većina lingvista i metodičara smatra da te riječi treba uvoditi u nastavu u sintagmama i frazeološkim obrtima čiji su oni sastavni dijelovi. Time se pojam nastavne leksičke jedinice proširuje na sintagmu odnosno na leksički kompleks koji se usvaja u cjelini. Takve su složene leksičke jedinice, na primjer: *в течение, несмотря на, в связи* i dr., zatim uobičajeni glagolsko-imenski spojevi tipa *сдержатъ обеща-ние, одержатъ победу* i dr.

Slični su i govorni klišeji ili njihove varijante, na primjer: *до свидания, до встречи, желаю успеха, счастливого пути* i dr. U nastavi je prirodnije i funkcionalnije da se ove složene leksičke jedinice prezentiraju onako kako se upotrebljavaju u govoru.

U pogledu broja leksičkih jedinica koje treba da sadrži jedno štivo, odnosno broja jedinica koje treba usvojiti na jednom času, među metodičarima ima neslaganja. Istina, teško je utvrditi stroge i precizne norme u tom pogledu. Broj leksičkih jedinica zavisi od niza faktora ne samo lingvističkih i metodičkih nego i psiholoških. Prije svega, on zavisi od karaktera svake leksičke jedinice, tj. od stepena teškoća njenog razumijevanja i usvajanja. Stepent teškoća određuje se u odnosu na maternji jezik učenika, a podrazumijeva teškoće u vezi sa izgovorom i pisanjem date strane riječi, teškoće pri usvajanju značenja riječi, teškoće vezane za gramatičke oblike date riječi i, naposljetku, za njenu upotrebu. Vrlo je teško kvalitativno »izmjeriti« neku riječ sa gledišta navedenih teškoća.²

Broj riječi zavisi od oblika i etape nastave, njenih ciljeva i zadataka, uzrasta učenika i njihovog lingvističkog obrazovanja. Osim toga, na broj riječi utiče i to da li su predviđene za usvajanje na produktivnom ili receptivnom nivou. U svakom slučaju, ne smije se gubiti iz vida sljedeće: ako učenicima dajemo preveliki broj novih riječi, dolazi do opterećenja njihovog pamćenja, zbog čega ne uspijevaju da zapamte ni toliko riječi koliko je u njihovoj mogućnosti. Na drugoj strani, premali broj novih riječi slabi njihov interes i motivaciju.

Uz niz varijabilnih elemenata koje smo naveli, za osnovnu školu se obično preporučuju manje »doze«: 5—10 leksičkih jedinica, a za srednju školu do 20 jedinica.

U zavisnosti od toga kakve karakteristike riječi će biti u prvom planu u procesu uvođenja u nastavu i njihove semantizacije, riječi mogu biti organizovane i grupisane po raznim parametrima. Najčešće riječi grupišemo po značenju (tematske grupe), zatim na osnovu tvorbenih veza i odnosa, na osnovu sinonimije, antonimije, po fonetskim ili ortografskim osobinama.

² Za nastavnike su u tom pogledu dragocjene kartoteke grešaka učenika (ako ih vode) i rječnici teškoća (teških riječi).

Ako način organizovanja leksike nije u skladu sa njenim osnovnim karakteristikama i ne odgovara osnovnim didaktičkim principima, ne može se očekivati efikasna nastava strane leksike.

Na primjer, grupisanje riječi po ortografskim i fonetskim osobinama nekada može donijeti više štete nego koristi: može doći do miješanja i zamjenjivanja riječi zbog njihove sličnosti. To se odnosi i na grupisanje riječi po sličnosti u značenju. Istovremeno uvođenje u nastavu riječi koje znače tako bliske pojmove kao, na primjer *видеть* — *смотреть*, *слушать* — *слышать*, dovodi do njihovog miješanja i zamjenjivanja.

Riječi slične po značenju i obliku treba davati odvojeno: tek pošto je usvojena i dobro uvježbana jedna riječ može se u nastavu uvoditi njoj slična riječ. Ruske paronime, na primjer: *воображение* — *соображение*, *искусный* — *искусственный*, *оставлять* — *оставлять*, treba u nastavu uvoditi posebno. U protivnom, oni za učenike znače teškoću i zabunu.

Najbolji rezultati postižu se ako se riječi grupišu na tematsko-sintativnom principu. Objedinjavanje riječi u tematski i logički povezane grupe olakšava njihovu semantizaciju, doprinosi formiranju asocijativnih logičkih veza i stvara uslove za osnovnu svrhu jezika — komunikativnu. Određena tema sa odabranom leksikom zapravo je svojevrsan komunikativni mikrosistem. Tematski grupisana i usvojena leksika omogućuje uspješnije vođenje razgovora o datoj temi, a podesna je i za sistematsko ponavljanje leksike. Na primjer, u udžbeniku **RUSKI JEZIK ZA I RAZRED SREDNJEG USMJERENOG OBRAZOVANJA** (G. Besarović i G. Kusturica, Svjetlost, Sarajevo, 1980, VII izdanje, adaptirano) leksika u tekstu može se organizovati i grupisati ovako:

СПОРТ		
Вид спорта Зимний вид спорта Лыжный спорт	Место тренировки, соревнования Лес, горы	Спортивные принадлежности Лыжи, лыжные палки
СПОРТСМЕН		
Ходить на лыжах (ловко, проворно, смело)	Настоящий, известный, знаменитый	Занять первое место (Стать чемпионом)

Unutar ove tematske grupe leksika se može dalje organizovati i po drugim parametrima. U tematskom krugu riječi se mogu grupisati po sinonimskim vezama, na primjer: *известный* — *знаменитый*, (*спортсмен*), *ловкий* — *проворный* — *юркий* (*в движениях*). Međutim, u radu sa sinonimima nastavnik mora biti posebno pažljiv kako prilikom njihovog uvođenja u nastavu, tako i prilikom semantizacije uz pomoć sinonima. Izbor sinonima treba da bude primjeren etapi nastave i mogućnostima učenika. Za semantizaciju riječi valja birati sinonime koje učenik dobro poznaje. U protivnom se postiže obrnut efekat: mjesto jedne nove riječi učenik se nalazi pred dvjema novim (nepoznatim) riječima. U osnovnoj školi ne treba uvoditi mnogo sinonima: treba se ograničiti na konkretne leksičke jedinice koje se nalaze u datom tekstu uz

one koje su učeniku od ranije poznate. U srednjem obrazovanju, pogotovo u višim razredima, učenicima se mogu prezentirati i potencijalni sinonimski parovi, pa i potpuni sinonimski nizovi. Nastavnik ne smije gubiti iz vida da su pravi sinonimi rijetki.

Zbog toga nastavnik već u pripremi i grupisanju leksike, a posebno prilikom semantizacije treba da izdiferencira značenje i upotrebu tih sinonima u zavisnosti od konteksta.

U višim razredima, posebno u odjeljenjima jezičko-prevodilačkog smjera, može se ukazati i na stilske sinonime i na njihove ekvivalente u našem jeziku.

Grupisanje i semantizacija riječi po sinonimskim odnosima doprinosi obnavljanju poznatih riječi, potpunijem sagledavanju semantičkih odnosa među riječima i razvijanju sposobnosti asociiranja na stranom jeziku. Asocijativne veze među riječima specifične su za svaki jezik i za svaku kulturu. Asocijativni profil³ leksičkih jedinica sve više privlači pažnju i psihologa i psiholingvista. Pojavljuju se zanimljivi rječnici asocijativnih normi jednog jezika.⁴

Slično sinonimima, riječi se mogu grupisati i objašnjavati i u antonimskim odnosima. Po formalnoj klasifikaciji antonimi se dijele na one koji su nastali od istog korijena: *вывозить* — *вывозить*, *удача* — *неудача*, *сила* — *бессилие* i na antonime koji potječu od različitih korijena: *левый* — *правый*, *рано* — *поздно*, *поднимать* — *опускать*, *все* — *никто* i dr. Antonimi mogu biti različiti i po tipu kontrastnosti, tj. antonimskih opozicija. U nastavi su najzanimljiviji antonimi — konverzivi, na primjer: *поднимать* (*поднять*) — *опускать* (*опустить*). Njih ćemo najbolje objasniti ako ih damo u rečenicama: *Марко поднял книгу, которую Иван опустил у двери*.

Treba imati u vidu da se višeznačne riječi — riječi sa širokom spojivošću mogu različito kontrastno upotrebljavati. Na primjer, višeznačnom glagolu *терять* u osnovnom značenju antonim je glagol *находить*, a u nekim drugim semantičkim varijantama antonimi su mu drugi glagoli. Nastavnik mora izdiferencirati te odnose, pogotovo ako su u pitanju riječi sa većom frekvencijom i ako postoji mogućnost interferencije.

Leksički materijal se može organizovati tako da, sa jedne strane, formira određeni pojmovni sistem, a da, sa druge strane, predstavlja upotrebu riječi u tipskim konstrukcijama i spojevima. Istina, jedna ista riječ ponekad ulazi u nekoliko tematskih grupa a njezina sintaksička i leksička spojivost može svaki put da bude različita. Međutim, u svakom pojedinačnom slučaju konkretizuje se njezino značenje i upotreba. Jedan je od najvažnijih uslova da usvajanje višeznačne riječi bude ograničeno izborom značenja potrebnih za datu temu i spojivošću sa drugim riječima koja je za datu temu neophodna. Leksiku, dakle, treba organizovati i grupisati tako da se može diferencirati riječ — značenje i pokazati upotreba tog značenja u datom tematskom okviru.

Tema se razvija prema osnovnim didaktičkim principima: od lakšeg leksičkog materijala ka težem, od leksike sa konkretnim značenjem ka apstraktnom, od nepoznate leksike ka poznatoj, od jednostavne ka složenoj.

Nastava leksike, kao i stranog jezika u cjelini, zavisi mnogome od motivisanosti učenika. Motivacija je u tijesnoj vezi sa sadržajem nastavnog ma-

³ Termlin A. A. Leonteva.

⁴ *Словарь ассоциативных норм русского языка*, Под ред. А. А. Леонтьева, Издательство, Московский университет, 1977.

terijala. Po mišljenju psihologa i psiholingvista, pojačan interes za nastavni materijal određuje se sa jedne strane informacionim parametrima (subjektivnom entropijom i redundancom), a sa druge aktuelnošću i privlačnošću teme u kojoj se određeni leksički materijal daje. Ako je informacija po obliku, sadržaju i načinu prezentiranja za učenike slabo razumljiva, ona svakako pobuđuje manje interesovanja i slabiju motivaciju. Zato leksički materijal treba da bude u svakom pogledu primjeren uzrastu, mogućnostima, interesovanjima učenika.

Osnovni izvor bogaćenja leksičkog fonda učenika je tekst. U zavisnosti od vrste i namjene teksta, karaktera novih riječi i stepena teškoća njihovog usvajanja, u praksi postoje različiti načini prezentiranja teksta, tj. leksike koju tekst sadrži.

Najčešće se nova leksika uvodi i semantizuje prije čitanja teksta. Nastavnik izlaže skraćeni sadržaj teksta upotrebljavajući nove riječi koje su unaprijed napisane na tabli. Te riječi nastavnik semantizuje u realnom kontekstu međusobno povezane primjenjujući najadekvatniji način i postupak semantizacije, ponekad kombinujući više različitih postupaka. Ako su riječi objašnjene prethodno, učenici imaju mogućnost da tekst prilikom prvog čitanja percipiraju u cjelini, ne »spotičući se« o nepoznatu leksiku. Ako se i »pored pažljivo grupisane i objašnjene leksike ukaže potreba za dodatnim pojašnjenjima, nastavnik se zaustavlja i daje dopunska objašnjenja. Takav način uvođenja leksike i njene semantizacije primjenjuje se na tekstovima srednje težine (10—15 novih riječi). To je uobičajen i najčešći način prezentacije leksike. Mnogi metodičari i nastavnici ga smatraju »univerzalnim« bez obzira na karakter teksta i riječi sadržanih u njemu. Međutim, ni u nastavi stranog jezika uopšte, ni u nastavi leksike posebno nema univerzalnog metoda. Najbolji rezultati se postižu uz fleksibilnu primjenu različitih metoda i postupaka. U prezentaciji leksike mogu se s obzirom na cilj i etapu nastave, na karakter teksta, broj novih riječi i dr. primjenjivati i drugi načini i postupci.

Tekst se može pročitati bez prethodnog objašnjenja novih riječi. Takav postupak je opravdan ako je osnovni cilj nastava čitanja, proširivanje potencijalnog rječnika učenika, razvijanje u učenika sposobnosti razumijevanja novog teksta u kojem ima manji broj novih riječi. Za takav rad podesni su tekstovi sa manjim brojem novih riječi, pogotovo ako su riječi formirane od poznatog korijena i po tvorbenim modelima koji su učenicima već poznati. Na osnovu poznate riječi, poznavanja zakonitosti tvorbe i uz pomoć konteksta učenici često mogu pravilno naslutiti značenje riječi koju susreću prvi put. Nastavnik pažljivo prati, sugeriše i pojašnjava značenje tih riječi, a po potrebi i ispravlja ako učenici naslute pogrešno značenje, naročito u slučajevima interferencije i sl. Nije dobro ako nastavnik učenike podstiče na naslućivanje na tekstovima koji za to nisu podesni i nisu primjereni njihovim mogućnostima. Tada se taj kreativni čin učenika pretvara u gonetanje i demotiviranje ih.

Nove riječi se mogu objašnjavati i tokom samog čitanja teksta. Primjena tog postupka takođe zavisi od cilja nastave i uzrasta učenika. Kada učenici već posjeduju dobru jezičku bazu, poznaju strukturu riječi i njihove tvorbene odnose te ovladaju sintetičkim čitanjem na stranom jeziku, taj postupak uvođenja i semantizacije leksike može dati dobre rezultate. Naravno, on se ne može primijeniti na svaki tekst. Uglavnom se primjenjuje na tekstovima predviđenim za receptivne oblike govorne djelatnosti, prilikom čitanja dopunskih

tekstova, kada nema potrebe za svestranim i detaljnim objašnjenjem značenja i upotrebe riječi. Obično se radi o riječima koje ne ulaze u leksički minimum, a najčešće su samo nove leksičko-semantičke varijante već poznatih riječi. One se uglavnom mogu jednostavno i brzo semantizovati uz pomoć konteksta sinonima, antonima ili prevodom bez dodatnih komentara. U tom slučaju nova leksička jedinica se semantizuje samo u onom značenju u kojem se javlja u datom tekstu.

Prezentacija i objašnjenje nove leksike u toku čitanja teksta, uz ispunjenje uslova i kriterija koje smo naveli, daje dobre rezultate i doprinosi samostalnoj i kreativnijoj primjeni jezičkog znanja.

U zavisnosti od namjene i vrste teksta, karaktera leksičkih jedinica, od toga da li su predviđene za produktivni ili receptivni nivo usvajanja, da li su u okviru obaveznog leksičkog minimuma ili su dio potencijalnog rječnika učenika, u nastavi često treba primjenjivati kombinovani metod uvođenja i semantizacije leksike. Najbitnije je da nastavnik pitanja prezentacije, grupisanja i objašnjenja nove leksike ne rješava na samom času. U pripremi za čas nastavnik leksiku mora sistematizovati i grupisati po određenim kriterijima i odabrati način prezentacije koji će dati najbolje rezultate.

LITERATURA

- Nikolić Vera, Problemi u nastavi ruske leksike, Filološki fakultet, Beograd, 1979.
- Dimitrijević Naum, Zablude u nastavi stranih jezika, IGKRO Svjetlost, Sarajevo, 1979.
- Ostojić Branko, Psihološki i društveni faktori i nastava stranih jezika, IGKRO Svjetlost, Sarajevo, 1980.
- Skljarov Miho: Metodika nastave ruskog jezika i književnosti, Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet, Zagreb, 1969.
- Алехина А. И., *Фразеологическая единица и слово*, Минск, Издательство БГУ им. В. И. Ленина, 1979.
- Демяненко М. Я., Лазаренко К. А., Кислая С. В., *Основы общей методики обучения иностранным языкам, Вища школа, Киев, 1976.*
- Рожкова П. И., *К Лингвистическим основам методики преподавания русского языка иностранцам*, Издательство Мос. унивес., 1977.
- Шмелев Д. Н., *Современный русский язык, Лексика*, Издательство Просвещение, 1977.

INTRODUCING NEW LEXICAL ITEMS IN THE TEACHING OF RUSSIAN

Summary

The author considers linguistic and methodological problems in presenting new lexical items in the class.